

Namn i Sverige

Förnamn	1
Fadersnamn	3
Modersnamn	3
Familjenamn	4
Adel	5
Präster	6
Borgare	7
Soldater	7
Kvinnor	8
Barn	9
Utvandrare	9
Invandrare	10
Gårdsnamn	10

Från allra första början fanns bara vad vi idag kallar förnamn. Mycket snart kom man dock underfund med att det var opraktiskt att bara ha ett namn – eftersom många hade samma namn - och man lade därför till ytterligare ett namn för att klargöra vem man egentligen avsåg. Detta andra namn var inte ett familjenamn eftersom det inte avsåg alla i familjen eller släkten. Tillnamn var något som exempelvis beskrev yrke ("Smed-Johan") eller utseende ("Erik Röde", "Harald Blåtand") eller från vilken gård vederbörande kom ("Pers Margit" dvs Margit från gården Pers), eller så kunde det vara ett så kallat patronymikon, alltså ett fadersnamn av typ "Andersdotter" eller "Svensson". Det var inte ovanligt att någon av de tre första varianterna kombinerades med patronymikon. Tillnamnen, även patronymikon, utvecklades så småningom till det vi idag kallar efternamn, familjenamn, släktnamn.

Förnamn

Under vikingatiden hade man gärna namn efter asagudarna eller efter något i naturen. Exempel på detta är Tor, Nanna, Gudrun, Sten, Ulf. Dessa namn motarbetades av kyrkan och man försökte på alla sätt införa helgonnamn och bibliska namn, sådant som Johannes, Peter, Marta. Vissa helgonnamn hade faktiskt redan under vikingatiden letat sig hit till Norden; även vikingatidens kvinnor kallades till exempel Katarina.

Vissa namn ansågs alltför "heliga" och användes – i motsats till kontinentalt bruk – inte alls. Vi har till exempel Jesus och få Josef. Maria kom i mer allmänt bruk först på 1600-talet och var de närmaste århundradena inte alls vanligt; ofta användes dessutom "smekformen" Maja.

Gammaltestamentliga namn blev aldrig populära i Sverige och vissa – idag vanliga – namn som Eva ansågs av många närmast anstötliga. Undantagsvis kan man dock i vissa släkter finna ett eller ett par just gammaltestamentliga namn som en släkttradition (vanligen någon av de folkligt populära personligheterna som Elias, Samuel, Daniel och Sara). Gammaltestamentliga namn var vanligare i Norrland än söderöver där de knappast alls förekom.

Svenskarna har haft en fantastisk förmåga att omvandla och anpassa namn och att från ett enda namn skapa flera nya. Att Laurentius blev Lars och Benedict blev Bengt är kanske inte så underligt, men av grekiska Ioannes lyckades vi skapa Johannes, Hannes, Hans, Johan, Jonas, Jöns, Jon, Joen och Jan och av likaså grekiska Katarina blev det Katarina, Karina, Katrin, Katrina, Karin, Karna och Kajsa (som ju alla också kan stavas med "C") - och detta är bara ett *par* exempel. Just vanan att skapa varianter av namnen måste man hålla i minnet när man läser kyrkböcker; prästerna hade sina egna idéer om vad som egentligen avsågs och skrev så som de själva tyckte och inte efter vad man verkligen var döpt till – någon som i femtio år hetat Kierstin kan man utan vidare spisning plötsligt finna "omdöpt" till Kristina eftersom en ny präst menade att det var det "riktiga" namnet. En del präster tyckte också att allmogen inte skulle ha för "fina" namn; Katarina var ett namn för en fin fröken, en piga fick nöja sig med Karin (eller t o m Kajsa).

Bruket med flera förnamn förekom inte alls innan 1600-talet, då adeln började ge sina barn två förnamn. Först i slutet av 1700-talet började enklare ståndspersoner – och t o m bönderna – med dubbla förnamn, men vanligt kan man inte säga att det blev förrän mot mitten av 1800-talet. Man kan också observera att det varierar mycket mellan olika landsändar och socknar. I vissa församlingar kan man också se att det är så gott som uteslutande flickorna som får dubbla namn, i andra är det pojkar och här och var förekommer det knappast alls. Här har säkerligen prästen haft mycket att säga till om.

Modenamn är inget modernt påfund; redan på slutet av 1700-talet kan man se att vissa – oftast "märkliga" - namn grasserar i vissa församlingar en kortare eller längre tid. Exempel på det är Petronella som plötsligt blev otroligt populärt här och var i början av 1800-talet för att sedan försvinna lika hastigt som det kom.

I Sverige har man inte haft lika fasta vanor när det gäller vem som skall heta vad som i vissa länder på kontinenten eller i England. Det var dock inte ovanligt att följande gällde: förste sonen uppkallades efter farfar (vi får då den "klassiska" följd Anders Svensson – Sven Andersson – Anders Svensson), andre sonen efter morfar, tredje sonen efter fadern (det är då det blir Anders Andersson) och resterande söner efter andra släktingar och vänner; första dottern uppkallades efter mormor, andra efter farmor, tredje efter modern och resterande döttrar efter andra släktingar och vänner. Andra hänsyn kunde dock lätt ta över och det är alls inte ovanligt att man ser namn som varken finns i familjen eller är någon av faddrarnas.

Mycket vanligt – för att inte säga näst intill obligatoriskt – var att barnen döptes efter ett syskon som dött. Ser man två söner som båda döpts till Sven, är det mycket troligt att den förste Sven dött innan den andre Sven föddes (men det finns exempel på att båda barnen växte upp; det första barnet kan då ha varit sjukligt så att man inte väntade sig att det skulle växa upp – eller så hade morfar och farfar samma förnamn och båda måste hedras). Barn

kunde också döpas efter föräldrarnas döda syskon och det första barnet (av "rätt" kön) i ett andra äktenskap uppkallades gärna efter den döde maken.

Fadersnamn

I Sverige blev fadersnamn, s.k. **patronymikon**, det vanligaste tillnamnet (men se också *Gårdsnamn*). Bruket är vida spritt både i de nordiska länderna, i de slaviska länderna och neråt kontinenten. I exempelvis Nederländerna var det förr lika vanligt som i Sverige och även i Wales har man brukat det intill modern tid; i Ryssland används det fortfarande. På de flesta platser där man brukat patronymikon blir de förr eller senare familjenamn.

I vanliga fall är det fråga om just ett fadersnamn, alltså faderns namn plus "son" eller "dotter" – pappa Anders har barnen Erik Andersson och Karin Andersdotter. Patronymikon varierar alltså för varje generation, men alla barn till en viss far har samma patronymikon; det förekommer dock att ex vis sönerna kan kallas Petersson medan döttrarna blir Persdotter eftersom det helt enkelt är jobbigt att säga Petersdotter. I något fall kan man också se att barn till en far med dubbla förnamn valt var sitt av faderns förnamn att bruka till patronymikon; barnen förefaller alltså då att inte vara syskon. Det händer också att namnet "förändras" över tidens gång; den som från början var en Olofsdotter kan efter trettio år plötsligt "förenklas" till Olsdotter – detta följer naturligtvis samma idéer som ändrar förnamn (jfr ovan).

Lägg märke till att ett patronymikon alltid har dubbla "s" för sönerna - Karlsson, Eriksson, Svensson, Gunnarsson etc etc. Detta beror naturligtvis på att namnet står i genitiv: Karls son, Eriks son osv. När fadersnamnet började användas som familjenamn (jfr nedan), började man gärna stava lite mer "exotiskt" - ett enkelt "Karlsson" kunde ändras till det mer uppmärksammade "Carlson" t ex - och det var (och är) vanligt att man tar bort ett "s" (nästan obligatoriskt för emigranter) - lantligt svenska "Andersson" blev internationella "Anderson".

I vissa fall – mycket ovanliga – kan man se ett **metronymikon**, tillnamnet är alltså bildat av moderns namn, ex vis "Brittasdotter". Detta *kan* förekomma pga. att fadern verkligen är okänd, men troligare för att man mycket bestämt vill ta avstånd från fadern, förneka fadern, t ex i en konflikt mellan föräldrarna. Från Medeltiden känner man till enstaka personer med metronymikon där moderns namn antagits därför att hennes börd var finare än faderns; detta är ju i linje med att förneka fadern och är inte känt efter Medeltidens slut (i Sverige ca 1520).

Observera formen! "Metronymikon" kommer från grekiskan och har inget med det latinska "mater" att göra!

Är fadern okänd används oftast *moderns* patronymikon: oäkta sonen Erik med moder Anna Persdotter blir Erik Persson - morfadern tar alltså över ansvaret. Inte så ovanligt är dock att man använder namnet på den man alla anser vara fadern även om det nu inte står i kyrkböckerna och inte är dömt så på tinget. (Före 1864 var det brottsligt att föda ett oäkta barn och en havande ogift kvinna dömdes som en vanlig brottsling på tinget där hon måste ange vem hon ansåg vara fadern - mannen ställdes då också inför domstol men kunde "svära sig fri", dvs med fingrarna på Bibeln förneka anklagelsen.) Så i

kyrkböckerna kan det stå "fader okänd", på tinget har en man "svurit sig fri" – men likafullt används den mannens patronymikon om barnet... Vanligt i sådana här fall är att man finner att mannen (kvinnan *naturligtvis*) betalat böter för lönskaläge/hor. Kyrkoböterna dömde prästen nämligen ut själv och han visste lika bra som någon annan vad som försiggick i hans socken!

Familjenamn

Inför den första riktiga namnlagen i Sverige - 1963 års namnlag - försökte lagstiftaren definiera vad som karaktäriserar ett släktnamn, ett familjenamn, jämfört med andra sorters tillnamn. I utredningen (SOU 1960:5) menade man att ett släktnamn "uttrycker samhörighet mellan namnhavaren och hans föräldrar, barn och syskon och är avsett att oförändrat brukas generation efter generation för att utmärka sådan samhörighet". Definitionen kom efter mycket funderande till slut inte med i lagtexten, men den förefaller att uttrycka vad de flesta menar med ett familjenamn. Och förutom de nedan uppräknade specialfallen användes inte familjenamn i denna mening i Sverige innan 1860-70-talet. Då började en lavin av människor flytta in i städerna och prästerna där omvandlade raskt gamla hederliga patronymikon till familjenamn; förmodligen för att det blev alldeles omöjligt att hålla reda på alla dessa människor annars. Anders Svensson som flyttade till Göteborg 1875, gifte sig och fick barn strax efter upptäckte att hans söner också kallades Svensson, medan hans bröders barn som var kvar på landsbygden fick patronymikon. På landsbygden upphörde inte bruket av patronymikon förrän strax efter sekelskiftet 1900.

Antagandet av ett familjenamn betydde inte nödvändigtvis att man inte längre använde patronymikon; namnen användes ofta samtidigt. Erik Nilsson Stake, en smed född 1720, kallas blandat för Erik Nilsson, Erik Stake och Erik Nilsson Stake. Observera att namnordningen alltid är just förnamn, patronymikon, familjenamn.

Innan 1901 års släktnamnsförordning kunde man i stort sett hur som helst lägga sig till med ett efternamn – tyckte man att det lät bra, så började man kalla sig för det och såg till att det kom in i kyrkböckerna; det enda undantaget var adliga namn som hade ett visst skydd av lagen. Samvetslösa personer lade sig till med kända och adligt klingande namn, möjligen ändrade något i stavningen. Men 1901 kom alltså en förordning – som egentligen bara var ett tillägg till bestämmelserna om kyrkobokföring – som stadgade hur det gick till att få ett efternamn: alla "egenartade" namn måste godkännas hos myndigheterna, som alltså såg till att man inte lade sig till med någon annans namn. Om det inte gällde ett "egenartat" namn utan man ville använda ex vis sitt patronymikon som efternamn, så kunde det göras utan anmälan. Man var dock inte tvingad att ta ett familjenamn, men rent allmänt sätt hade samhället förändrats så att det började bli norm. Hur snabbt bruket av familjenamn vann insteg visas av att det redan 1917 och 1920 kom förordningar om barns efternamn och 1920 tvingade också den nya äktenskapsbalken kvinnor att anta sin makes familjenamn (och då skall man betänka att lagstiftaren så sent som 1898 ansåg att det inte var korrekt att säga "släktnamn" eftersom hustrur och änkor använde efternamnet!).

1963 kom den första egentliga namnlagen och i den stadgades att man faktiskt var tvungen att ha ett familjenamn – det fanns nämligen envisa landsortsbor i ex vis Dalarna som inte alls tyckte det var nödvändigt att upphöra med gårdsnamn och patronymikon (vilket bl a myndigheternas då primitiva datasystem fick nervösa sammanbrott av) – och kvinnor fick faktiskt åter rätt att ha kvar sitt eget efternamn.

Tiden sprang dock fort ifrån 1963 års namnlag och redan 1982 var det dags för nästa. Den stora förändringen här är att det är betydligt enklare att byta såväl förnamn som efternamn; myndigheterna hade nämligen kommit på att det i alla fall inte går att identifiera någon med hjälp av namn, det är så mycket enklare och säkrare med personnummer – så nu gör det ingenting om man byter namn som man själv vill ... vi är nästan tillbaka till innan 1901 års släktnamnsförordning!

Adel

De första som brukade familjenamn var adeln. Sveriges äldsta adelsfamiljer brukar räkna sina anor tillbaka till 1100-, 1200-talet. Alsnö stadga, som är den första lagen som reglerar adelskapet (eller som det hette då frälseskapet) utfärdades 1280. Liksom sina utländska motsvarigheter var man krigare - riddare - och förde som sådan vapensköld. På vapensköldarna målades snart olika märken så att man kunde se vem krigaren/riddaren var. Vapenmärkena kunde anspela på något en riddare var känd för – eller så blev han känd för sitt vapenmärke. De första vapenmärkena var mycket enkla och grafiskt rena – ju senare adelskap desto krångligare vapensköld kan man rent generellt säga (inget kan ju ex vis vara enklare än ett märke som är hälften mörkt och hälften ljus – ätten Natt och Dag, svensk uradel). I vilket fall så identifierades riddarna och märkena snart med varandra vilket skapade tillnamn; från 1300-, 1400-talet användes tillnamnen allmänt om hela släkter. Det dröjde dock innan en enskild medlem av familjen/klanen/ätten kallades för tillnamnet – Gustaf Wasa var på sin egen tid känd som Gustaf Eriksson och ville man skilja på honom och någon annan Gustaf Eriksson (innan han blev kung) så kunde man säga Gustaf Eriksson "av Wasarna" eller "av Wasa-ätten" eller något liknande. Jämför med hur vi idag betecknar folk som arbetar på ett visst företag - "SASare", "Volvoiter" etc. Det är först efter Erik XIV:s kröning 1561, då han upphöjde ett antal adliga familjer till grevliga och friherrliga efter utländskt mönster (ärftliga titlar hade alltså aldrig förekommit före detta datum i Sverige – en mycket jämlik adel således) som man började tala om ätt och familj på ett annat sätt och 1626 grundades Riddarhuset som insisterade på att alla adliga ätter som eventuellt inte hunnit med att skaffa sig ett familjenamn gjorde det (rekommendationen vara att ta namn efter sin sköld). Under 1700-talet försökte adeln skydda sina adliga namn och vissa bestämmelser utfärdades som gav ett begränsat skydd.

Adelsnamn är alltså alla namn som registrerats och numrerats på Riddarhuset och med det "introducerats". I Sverige finns också en stor mängd s.k. ointroducerad adel. Detta är familjer som i sitt ursprungsland är adliga men som vid immigrationen hit aldrig brytt sig om att introduceras på Riddarhuset; detta är kanske särskilt vanligt när det gäller den tysk-baltiska adeln (alltså ursprungligen tysk adel som sedan århundraden varit bosatt i de baltiska länderna). I förbigående kan nämnas att det i Sverige – som svensk

adel – inte finns andra titlar än friherre (alltså baron) och greve; annars finns här (ointrödat) ex vis en hertigtitel från Frankrike (hertig d'Otrante) och en markistitel från Vatikanen (markis Lagergren) samt naturligtvis de kungliga hertigligena titlarna där man fr.o.m. den nuvarande generationen - HKH Kronprinsessan Victoria och HKH Prinsessan Madeleine - ger hertigligena titlar som "egna" titlar också till kvinnor. Speciellt för Skandinavien är adelskapet helt utan titlar; detta är naturligtvis det vanligaste och motsvarar internationellt närmast en engelsk "baronet" (ärfvlig titel ("sir"/ dame") men inte "pär" dvs. utan säte i Överhuset). Adel utan titel brukar benämnas lågadel ("knapadel").

Från mitten/slutet av 1600-talet och drygt 100 år framåt adlades massor av människor. Detta berodde på att vissa yrken, som ex vis officer, från början var förbehållna adeln; alltså ett adelsprivilegium. När man då hade en duglig man kunde han inte befordras över en viss grad om han inte var adlig – vilket man enkelt och smärtfritt löste genom att först adla honom. På detta sätt skapades en tjänstemanna- eller ämbetsadel som inte var särskilt rik, inte hade några urgamla anor och inte heller de traditionella adliga jordegodsen utan mer kan ses som en professionell högre medelklass. Efternamnen dessa nyadlade antog kunde vara ganska märkliga – en del skapade nya "pyntade" namn med "gyllen", "hielm", "creutz" etc. medan andra struntade helt i detta och satte ett enkelt "af" framför namnet – som t ex "af Jakobson".

Präster

Då Gustaf Wasa 1527 (riksdagen i Västerås) beslöt att Sverige skulle övergå till protestantismen öppnade han upp för en helt ny samhällsklass – prästfamiljerna. Präster hade naturligtvis funnits förut och det var väl inte ovanligt att en präst hjälpte fram en brorson eller liknande, men det blev ju nu en helt annan varaktighet för denna samhällsgrupp.

Redan under katolicismen latiniserade prästerna sina namn, men det är då oftast bara fråga om förnamnet och ibland – som vanligt i särskiljande syfte – fadersnamnet, patronymikon.

Redan från 1600-talets början rekryterades de nya prästerna ofta från bondeståndet - och de hade således inga familjenamn. I början tog prästerna efternamnet bara som ytterligare ett tillnamn; efternamnet "ärvdes" inte av barnen (och användes inte av fruarna, jfr *Kvinnor* nedan). Nu blev det emellertid vanligt att prästsönerna växte upp och själva blev präster (för att inte tala om att prästdöttrarna gifte sig med präster vilket i extrema fall kunnat resultera i en obruten rad prästdöttrar i 13 generationer!) – och nog var det frestande att behålla faderns tillnamn, särskilt om han gjort bra ifrån sig, eller bara för att markera att man verkligen inte var kommen av någon vanlig bondlurk. I vilket fall – från åtminstone andra halvan av 1600-talet kan man börja betrakta prästernas tillnamn som familjenamn.

Prästerna ville gärna marknadsföra hur lärda de var och gav därför ofta sina efternamn en latinsk eller grekisk klang. Någon som kom från ex vis "Aros" bildade gärna ett namn som Arosenius (Aros plus det latinska "-ius" (kommen från, son av)) eller Arosander (Aros plus det grekiska "-ander" (man, man från)) och vips så hade man ett "lärt" namn, ett namn som talade om att man minsann studerat vid universitet.

Man kan också notera att prästerna gärna ytterligare visade sin stora kunskap i de klassiska språken genom att skriva upp kvinnliga medlemmar av sådana här släkter med den kvinnliga formen av namnet: Peter Tunnanders syster Katarina kallades "Tunnandra" och Herman Mollerius' syster Anna blev "Molleria" (för att inte tala om att Herman skulle ha insisterat på att Mollerius i genitiv skulle skrivas Mollerii).

Nu skall man komma ihåg att långt, långt ifrån alla –ius- och –ander-namn är gamla prästnamn. När man mer allmänt började byta bort sina gamla familjenamn som bildats av patronymikon – alltså –son-namnen – så var det många som kände till hur prästnamnen bildats och tyckte att det där var ett enkelt och bra sätt att lägga sig till med en doft av ett "gammalt" namn.

Borgare

Från 1600-talet började borgare och vissa andra yrkesmän lägga sig till med efternamn. Det var dels för att härma överklassen – markera att man var lite bättre än de vanliga bönderna – och dels av det rent praktiska skälet att man ville ha ett särskiljande namn för sina affärers skull. Här insåg man också raskt fördelen med att ha kvar namnet i flera generationer – sönerna kunde överta ett företag och med ett familjenamn garanterades att dess produkter och tjänster var lika bra som på faderns tid.

De namn man tog var oftast "naturnamn", alltså bildat av saker i naturen, såsom Ekberg, Lindblad, Björkegren etc. Det var så vanligt att ex vis Lindgren idag tillhör våra 25 vanligaste efternamn.

Exempel på yrken där man tog efternamn är skogvaktare, jägmästare, länsman, köpman, olika hantverkare (skomakare, skraddare, smed etc). För hantverkare gällde att vissa namn var vanliga för vissa yrken och att man vanligtvis inte antog ett efternamn förrän man blivit åtminstone gesäll – fast om man var född med ett sådant efternamn använde man det.

Sockenskraddare och sockenskomakare tog sällan familjenamn, men smeder gjorde det *alltid*. Även om en smed egentligen var "bara" en arbetare, var en smed en utbildad yrkesman och oerhört viktig för Sveriges ekonomi – de sågs därför med stor respekt. Smednamn är vanligen inte annorlunda än andra borgarnamn (om de inte är av vallonskt ursprung).

Soldater

I indelningsverket – som var det som försörjde den svenska krigsmakten från Gustav II Adolfs dagar fram till 1901 då allmän värnplikt infördes – införde man bruket att varje soldat skulle ha ett efternamn. Detta var rent praktiskt – man kunde inte ropa efter "Anders Persson" och tjugotvå man ställde sig upp. Eftersom det var ett rent praktiskt skäl till efternamnet var också efternamnet praktiskt. Ett soldatnamn var gärna kort och ofta krigiskt – Spets, Lans etc. Många andra varianter förekom dock också, vissa regementen tyckte t ex om blomnamn, så därifrån kommer Lilja, Ros och sådant. Egenskaper som Lång, Modig, Fast var också vanliga som namn och vissa använde vad man kan beteckna som borgerliga namn, Bergendal, Krusman, Nyman etc.

Även om soldaten redan hade ett familjenamn när han tog värnning, tilldelades han nästan alltid ett nytt namn, soldatnamnet. Detta var naturligtvis

för att det var enklare för alla parter att använda det invanda namnet som egentligen inte avsåg en individ utan en befattning.

Patronymikon användes aldrig. Faktum är att det inte sällan är ganska svårt att finna en soldats fadersnamn, vilket kan göra det svårt att med säkerhet identifiera honom.

Man skall dock hålla två saker i minnet:

1. *Samma namn förekom inte två gånger i samma kompani.* Det var ju för att undvika "Anders Persson-effekten" som man införde namnen, alltså såg man till att ha 150 olika namn (antalet man i ett kompani). Samma namn förekommer dock i nästa kompani som tillhör samma regemente (varje regemente hade åtta kompanier) – samma namn behöver alltså *inte* betyda att man har två bröder som tjänstgör i olika kompanier i samma regemente (troligast är att de i sådana fall tjänstgör – under olika namn – i samma kompani).
2. *Namnet var inte personligt.* Namnet tillhörde soldatnumret, liksom torpet gjorde. Flyttade man till ett annat torp, så bytte man soldatnummer och därmed namn. I *undantagsfall* kunde man i sådana här situationer få behålla "sitt" namn. Detta betyder också att om Petter Flinta efter ett tag benämns Anders Flinta, så är det inte så att Petter bytt förnamn och inte heller att hans son efterträtt honom – det är helt enkelt en ny soldat på torpet (som naturligtvis *kan* vara son till den gamle soldaten, men det är inte alls så vanligt). Det betyder också att föreställningen att kaptenen delade ut namnen efter egenskaper inte heller är särskilt trolig – fast visst förekom det. Liksom att det förekom att man helt enkelt inte tyckte om ett visst namn och därför fick lov att byta det.

Barn och hustrur till soldaterna tog *inte* soldatens efternamn – det var ju mera en yrkesbeteckning – och efternamnet "lämnades tillbaka" när soldaten tog avsked. Om soldaten tagit ett hedersamt avsked fortsatte man dock oftast att kalla honom för hans sista efternamn, som en sorts hedersbevisning för trogen tjänst, men det ärvdes inte av barnen. De soldatnamn folk har idag härrör istället från när indelningsverket lades ner och de sista decennierna innan. Det var ju så lämpligt alldeles samtidigt med att den nya släktnamnsförordningen kom, så då passade man på att behålla sitt soldatnamn (vilket man förmodligen gärna gjorde eftersom det visade att man var "riktig" soldat och inte nå'n värnpliktig amatör). Soldatnamnet räknades nämligen inte som "egenartat" så det var fritt att anta.

Kvinnor

Kvinnor i Sverige tog i princip inte mannens efternamn innan 1800-talet.

Om både man och kvinna bara hade patronymikon så bytte hon självklart inte patronymikon för att hon gifte sig, hon fick ju inte en annan far för det.

Om både mannen och kvinnan hade familjenamn, så behöll kvinnan sitt namn. Undersök t ex en gammal landsortskyrka i en trakt med adliga familjer; de har ofta minnestavlor uppsatta i kyrkan – och kvinnorna står alltid med sitt eget familjenamn. Det fanns dock borgarfamiljer, särskilt sådana med utländska förbindelser/anor, där kvinnorna använde sina mäns efternamn socialt redan på 1600-talet (lagligt hade de dock sitt eget namn kvar).

Om mannen hade ett familjenamn och kvinnan inte hade ett, då kunde kvinnan anta mannens namn – men detta blev inte vanligt förrän mot slutet av

1700-talet och då först i städerna varifrån det sakta spred sig ut på landsbygden.

Under de första decennierna av 1800-talet kan man se att kvinnorna mera allmänt börjar bruka mannens namn och det var socialt accepterat från 1850-talet (däremot var det inte fullt accepterat i kyrkoböckerna). I samband med att patronymikon i städerna i allt större utsträckning användes som efternamn (1860-70-talen, jfr ovan) började också kvinnorna att kallas för mannens efternamn. *Änkor* använde ofta sin mans efternamn.

Med Äktenskapsbalken 1920 var övergången klar – en gift kvinna *måste* ta sin mans efternamn. Först med 1963 års Namnlag fick kvinnor rätt att behålla sitt eget efternamn och också göra dubbelnamn med mannens efternamn; det var dock en ganska stor administrativ process och det var inte så många som utnyttjade möjligheten. Med 1982 års namnlag blev det dock enkelt för kvinnan att behålla sitt namn efter att hon gift sig – och många väljer att göra så; det är ju faktiskt en ganska ny sed för svenskor att anta mannens efternamn!

Barn

Barn under 15 år (dvs. Innan confirmation) ansågs inte vara "egna" personer. De var "en del" av sin far – även om han dött – och skrevs så i alla sammanhang: "Britta, Per Andersson och dess hustru Anna Eriksdotters dotter, född 12 december" eller "Anders, Per Anderssons änka Anna Eriksdotters son, död i rödsot vid 13 års ålder". Barn anges följaktligen utan efternamn. Vanligen är detta inte ett problem: om fadern inte hade ett familjenamn får barnen hans patronymikon som vuxna; om fadern har ett familjenamn använder barnen det som vuxna.

Det finns emellertid två undantag: barn, specifikt söner, som gör en klassresa nedåt och illegitima barn.

Som visats ovan var ett familjenamn mer eller mindre förbehållet folk som inte tillhörde bondeståndet. Om en son till, t.ex. en präst av något skäl blev en vanlig bonde använde han inte längre sitt efternamn. Om en bonde använde ett borgerligt eller t.o.m. en smeds namn riskerade han sociala obehagligheter. Om emellertid den här mannens son – eller t.o.m. sonson – åter klättrade upp på den sociala skalan och nådde en position som motiverade ett familjenamn, så var det gamla namnet inte glömt och användes igen – efter kanske 50 eller 75 år. Det här är ibland ursprunget till familjenamn som "plötsligt" antas av utvandrare.

Döttrar som "gifte ner sig" fortsatte vanligen att använda sitt efternamn.

Illegitima barns efternamn är vanligen ett problem tills de är vuxna och ett efternamn anges i längderna. Om emellertid ett barn *inte* avsågs använda sin mors patronymikon eller efternamn, så noterades namnet tidigt; detta gäller särskilt efter mitten på 1800-talet när barnen mera formellt skrevs in i skolan och namnet togs från husförhörslängderna.

Utvandrare

Många utvandrare ändrade sina efternamn då de emigrerade. Detta var vanligen *inte* för att göra det enklare att uttala namnet i det nya landet. Istället såg många utvandrare emigrationen ungefär som en flytt till närmsta stad – och då var det vanligt att byta sitt patronymikon mot ett borgerligt namn.

Ett annat skäl för bytet var att patronymikon missförstods i Amerika: fyller man i en blankett där faderns namn skulle uppges, såg man ut att vara illegitim (ett gravt socialt handikapp, också i Amerika) eftersom man inte hade gemensamt efternamn. Det är därför inte ovanligt med utvandrare som använde sin fars patronymikon när de emigrerade eller ändrade till det kort efter ankomst.

Invandrare

Redan från tidig medeltid har Sverige haft många invandrare. De största och mest kända grupperna har varit tyska köpmän (Hansan) och vallonska smeder, men vi har under alla tider haft en stadig "småimport" av olika specialister och experter. I slutet på 1700-talet kom också judiska köpmän hit (Gustav III tillät judar att slå sig ner i några städer, innan dess fick de inte bo i Sverige). Gemensamt för alla dessa grupper var att de i sina hemländer redan hade familjenamn och dessa behöll de när de flyttade hit.

Exempel på sådana här "gamla" invandrarnamn kan vara Allard, Tersmeden, de Geer (vallonnamn), Hamilton (skotsk militär, 1600-tal), Chalmers (skotsk köpman, 1700-tal), Fürstenberg (judiskt, 1800-tal).

Gårdsnamn

I en del landsändar har bruket av *gårdsnamn* varit mycket vanligt. Detta kommer av att varken förnamn eller patronymikon var tillräckligt särskiljande. En socken kunde lätt ha ett tiotal personer med identiska namn. Detta var ju egentligen samma problem som försvarsmakten hade med sina soldater, "alla" hette "Anders Persson" (jfr ovan). I civila sammanhang löste man det dock ofta genom att lägga till gårdsnamnet. Om vi säger att "Anders Persson" kom från gården "Pers" så kallades han Pers Anders Persson (eller ibland Anders Pers Persson). Gårdsnamnet omfattade alla på gården, även en man som övertog sin hustrus föräldrars gård - han fick lägga bort sitt gamla gårdsnamn och ta det nya, det kallades att han "tog särknamnet".

Användandet av gårdsnamn har varit vanligt också utomlands; ett närliggande exempel är Norge där det använts in i våra dagar.

På en del ställen i Sverige - allra främst i Dalarna - har man varit mycket ovillig att skiljas från sina gårdsnamn. Lagstiftaren tog dock ingen hänsyn till detta förrän 1982 då frågan togs upp inför den nya Namnlagen. Man bestämde då att gårdsnamn får användas under förutsättning att:

1. det används "invid" förnamnet; alltså är "Pers Anders Persson" och "Anders Pers Persson" båda godkända, men däremot inte "Anders Persson Pers". I det sistnämnda fallet räknas "Pers" som ett efternamn, inte ett gårdsnamn.
2. det finns en "verklig" anknytning till namnet och att namnet alltså är i faktiskt bruk (däremot behöver tydligen inte själva gården vara i bruk).

*What's in a name? That which we call a rose
By any other word would smell as sweet*

W. Shakespeare: *Romeo and Juliet* (Act 2, Scene 1)